

KAZOVA İŞÇİLERİNİN ÖZYÖNETİM DENEYİMİ: DİREN KAZOVA KOOPERATİFİ VE ÖZGÜR KAZOVA TEKSTİL KOLEKTİFİ¹

Berk Mete

2013 yılının Ocak ayı sonunda İstanbul/Şişli’de bulunan Kazova Tekstil Fabrikası’nın kapanmasıyla başlayan süreç, dört yıla yakın süren ve halen faaliyetlerine devam eden az sayıda Kazova işçisinin özyönetim girişimlerine sahne olmuştur. Bu makalede; kapanmadan önce fabrikadaki çalışma ortamı, fabrikanın kapanmasıyla başlayan işçi direnişi, fabrikanın işgali, özyönetim faaliyetinin ortaya çıkışı, kurulan ulusal ve uluslararası dayanışma ağları, işçiler arasında yaşanan bölünme, iki ayrı işçi grubu olarak devam eden özyönetim süreci ve bu süreç içinde yaşanan gelişmeler ile karşılaşılan zorluklar ele alınacaktır.

Kazova deneyimine geçmeden önce, kısaca özyönetimin ne anlama geldiğini açıklamak ve yine kısa bir tarihsel arka planını vermek önemli görünmektedir. Özyönetim geniş bir çerçevede ele alınırsa; “*sadece ekonomik değil, aynı zamanda (bir politikacılar kastının yönetim tekeli olarak anlaşılan) politika kavramını ortadan kaldırarak, her aşamada insanların işlerini kendi ellerine almalarına olanak verecek biçimde ona yeni bir içerik kazandıran radikal bir dönüşümdür.*”² Bu tanımdan anlaşılacağı gibi tüm toplum ve devlet düzenini

¹ Bu makale, yazarın 2017 tarihli ve “Türkiye’de İşçilerin Özyönetim Deneyimi: Diren Kazova Kooperatifi ve Özgür Kazova Tekstil Kolektifi” isimli yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Yvon Bourdet ve Alain Guillermin, *L’Autogestion*, 1975, aktaran Henri Arvon, *Özyönetim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 8.

hedef alan kavramsal bir içeriğe sahiptir. Ancak hem bu makalede yer verilen deneyim açısından hem de çeşitli tarihsel ve güncel örnekler açısından özyönetimi daha dar bir çerçevede (ekonomik) tanımlamak gerekirse; “*kesin ifadesiyle, tam ve saf özyönetim (yahut işçi kontrolü), bütün mülkiyet sahipleri işçi oldukları durumda, ve yalnız bu durumda, ve bütün işçiler aynı zamanda mülkiyetin sahibi oldukları, işletme yönetim kurullarının seçimine ve işletmenin ekonomik fazlasının dağıtımına eşit bir biçimde katıldıkları durumunda vardır.*”³ Tarihsel olarak özyönetimin, işçi sınıfının gündemine Avrupa’yı sarsan 1848 Devrimleri’yle girdiği görülmektedir. Bu dönemde “işçi kontrolü” talebinin ortaya çıkışıyla birlikte özyönetim artık işçi sınıfı siyasetinin bir parçası olmuştur.⁴ 1871 Paris Komünü ve Rusya’da işçi-asker-köylü sovyetleri temelinde gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi özyönetimin somutlaştığı ilk önemli devrimci deneyimler olarak öne çıkarken; 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin özyönetimi yasal güvence altına alan ve kurumsallaştıran politikaları özyönetimin özellikle Yugoslav modeliyle anılmasına neden olmuştur.⁵ 1980’li yıllarla birlikte ise reel sosyalizm deneyimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması sonrası ve yeni bir sermaye birikim rejimi olarak ortaya çıkan neoliberal politikaların çok yönlü saldırısı altında⁶ işçi sınıfı eylemliliği tüm dünyada gerilemeye başlamış ve sönümlenme yoluna girmiştir. Ancak son yirmi yılda ortaya çıkan gelişmeler, işçi sınıfının yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında yeniden tarihsel mücadele araçlarını (protesto eylemleri, grevler vb.) kullanmaya başladığını göstermektedir.⁷ Neoliberalizmin yol açtığı işsizlik ve yoksulluk sorunlarına karşı ise, Arjantin başta olmak üzere Latin Amerika’da 2000’lerin başıyla birlikte ortaya çıkan işgal ve özyönetim hareketleri⁸ radikal eylem tarzları olma açısından öne çıkmıştır. Bu konuda kıtaya liderlik eden Arjantin’de 2014 itibarıyla özyönetim altında faaliyet yürüten ve 13.500 işçiyi kapsayan 311 fabrika

³ Jaroslav Vanek, *The Participatory Economy*, 1971, aktaran Alpaslan Işıklı, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983, s. 21.

⁴ Immanuel Wallerstein, “Histoire et Dilemmes des Mouvements Antisystémiques” *Le Grand Tumulte? Les Mouvements Sociaux dans l’Economie-Monde*, (Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein), Paris: Editions La Découverte, 1990, s. 14.

⁵ Immanuel Ness ve Dario Azzellini (Ed.), *Ours to Master and to Own Workers’ Control from the Commune to the Present*, Chicago: Haymarket Books, 2011, s. 13, 34, 172.

⁶ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, New York: Oxford University Press Inc., 2007, s. 2-3.

⁷ David McNally, *Başka Bir Dünya Mümkün Küreselleşme ve Antikapitalizm*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 16, 17, 34, 37.

⁸ Metin Yeğin, *Patronsuzlar*, İstanbul: Versus Kitap, 2006, s. 1-2.

ile işyeri bulunmaktadır.⁹ 2000’li yıllarda Latin Amerika’da başlayan sürecin bir benzeri, 2013 itibariyle Türkiye’de Kazova deneyimi olarak kendini göstermiştir. Ancak Türkiye ilk kez bir özyönetim deneyimine sahne olmamıştır. Toplumun ve daha önemlisi sınıfın hafızasına kazınmamış da olsa, özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda Alpagut, Aşkale ve Yeni Çelteç maden işçilerinin özyönetim deneyimleri önemli bir miras bırakmıştır.¹⁰

Bu önemli mirasın toplumsal, sınıfsal ve örgütsel hafızasızlığa kurban gittiği Kazova deneyiminde apaçık görülmektedir. Direnişçi Kazova işçilerinin işgal ve özyönetim girişimlerinden bahsedilirken fark edileceği gibi Kazova deneyimi bilinçli bir sınıf politikasının ürünü değil, bir tesadüfler zinciri şeklinde ilerleyen bir sürecin ürünü olmuştur. Bu bakımdan -Kazova Fabrikası’nda kapanmadan önce var olan sorunlarla birlikte değerlendirildiğinde- Kazova deneyimi; Türkiye’deki çalışma koşullarının, işçi sınıfının, sınıf hareketinin ve sınıf bilincinin ne durumda olduğunu gösteren bir özet gibidir.

Kazova Direnişi öncesi fabrikanın durumu¹¹

Kazova Tekstil Fabrikası’ndaki çalışma koşulları ve yaşanan sıkıntılar Türkiye’nin genel çalışma ortamıyla büyük benzerlikler taşımaktadır. Direnişten yıllar önce sendikalaşma girişiminin ciddi bir baskıyla engellendiği fabrikada işçiler örgütsüzlüğün sonuçlarını 2013 yılına doğru iyice hissetmeye başlamışlardır. Yıllardır fazla mesainin normalleştiği ve ücretlerin ödenmesinde sorunların yaşandığı fabrikada son olarak dört aylık bir dönemde ücretlerin ödenmemesi, bazı işçilerin “makine kapama” ve “şalter indirme” gibi eylemlere başvurmalarına neden olmuştur. Bu durum, işverenin işçileri bölme politikasına ve diğer işçilerin örgütsüzlükten ve bilinçsizlikten gelen “eylem kırıcı” tutumlarına yol açmıştır. İşçiler arasında bir birlik olmadığı gibi işveren de bu bölünmeyi derinleştirecek politikalar uygulamaya başlamıştır: “Bireysel [eylemler] oluyordu ama adam taktiğini bulmuş. Beş kat vardı, her katta bölüm vardı. ‘Ne yapmam gerekiyor? Şimdi üretim yapmam lazım.’ Geliyor, aşağıda dokumaya yüzer lira veriyor, sonra diyor ki ‘tamam dokuma baya gitti değil mi? Şimdi ne yapmam lazım? Dikme’ (...) Dikim katı hangisi bu kat, bu

⁹ Andrés Ruggeri, *Occuper Résister Produire: Autogestion Ouvrière et Entreprises Récupérées en Argentine*, Paris: Editions Syllepse, 2015, s. 31.

¹⁰ Onur Bütün, *Yedi Kat Yerin Altından Uğultular Geliyor*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2015.

¹¹ Kazova deneyimiyle ilgili verilen bilgiler, Diren Kazova ve Özgür Kazova işçileriyle yapılan görüşmelere dayanmaktadır. 2016 yılında iki işçi grubuyla birer odak grup görüşmesi yapılmıştır. 2017 yılında ise bir Özgür Kazova işçisiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

katın yüz lirasını veriyordu. Ondan sonra onlar ne olacak, yıkanacak. Yıkamacıya gidiyordu, konfeksiyona arkasını dönüyordu. Adam taktığı bulmuş, böyle olunca da yüz lira dokuma almış diyor öteki grup, öteki katlar sana düşman oluyor” (ÖK).¹² Bunun yanında bir başka işçileri bölme politikası olarak işveren ayrı bir şirket kurup işçilerin bir bölümünü oraya almıştır: “[Bazı Kazova işçileri] geçti, çalışmadılar, bir ay falan fabrika açıkken çalıştılar. Fabrika kapandıktan sonra korkudan orayı açamadılar, biz orada çadır falan kurunca açamadılar orayı” (ÖK). İşverenin bu politikasının yanında yine bazı işçilerin pasif tutumu da işverenin işini kolaylaştırıcı etken olmuştur: “Yapana da mani oluyorlardı. Mesela ben makineyi kapatıyordum, şef geliyordu, çağır diyordum patronu, gelsin kardeşim, yeter. Bakıyorsun adam çalışıyor. Ya arkadaş diyorum burada dört kişi-yiz, üç arkadaşın makine kapatmış, sen niye çalışıyorsun?” (ÖK). Tüm bu durum karşısında en sonunda işveren işçilere fabrika binasının talip müşterilerden birisine satılacağını söyleyerek bu sayede alacaklarının ödeneceğini belirtmiş ve gelecek hafta ödeme için gelmelerini istemiştir. İşçiler hafta başı fabrikaya geldiklerinde ise işveren yerine avukatını bulmuşlardır ve avukatın ücret ve tazminat alacakları için -makinelerin hacizli olduğunu da belirterek- işçilere senet verme teklifi işçiler tarafından kızgınlıkla reddedilmiştir. İşçiler ayrıca bir tanıdık avukat yoluyla işverenin devlete ve bankalara olan birçok borcunu da tespit etmişlerdir. Alacakların teminiyle ilgili karamsarlık içinde işçilerden biri televizyon kanallarını olaydan haberdar etmiş ve iki televizyon kanalı fabrikaya haber yapmak için gelmiştir. Bu durum karşısında avukat fabrikadan ayrılmıştır ve bu gelişme üretim dışında işçilerin tepkilerini farklı yollardan aramaya başladıklarını gösteren ilk eylem olmuştur.

Kazova Direnişi

Birkaç gün sonra ise (31 Ocak 2013) fabrika kapanmıştır. İşçiler alacakları için yasal prosedürü takip edip gerekli mercilere şikayetlerini iletmışlerdir. Ancak hukuki süreç için karamsarlık duyan işçiler, aralarından birinin farklı bir mücadele yolu önerisini ilk başta geri çevirip sonra kabul etmişlerdir. Bu kabul, Kazova Direnişi’nin başlaması anlamına gelmiştir: “O zaman işçi arkadaşlardan biri benim arkadaşlarım var dedi, onlar da gidip şey yaparsak dedi, onlar alır. Onlar alır ama onların da dediklerini yapmanız lazım. Ben dedim ki ne diyebilirler? ‘Ya işte çadır kuracaksak çadır kuracağız, şuraya gideceksek şuraya gideceğiz.’ (...) Çağdaş Hukukçular Derneği avukatları var dedi. Bunlar dedi ücretsiz bakıyorlar, işçi dostu dedi bunlar” (ÖK). Kazova deneyiminin ileri aş-

¹² Bu alıntıdan başlayarak “ÖK” kısaltması Özgür Kazova işçilerini, “DK” kısaltması ise Diren Kazova işçilerini temsil edecektir.

malarında görüleceği gibi dayanışma sürekli şekilde direnişi güçlendiren ve büyüten bir etki yaratmıştır. ÇHD üyesi avukatların Halkın Hukuk Bürosu çatısı altında verdikleri kurumsal destek ise direnişi ve dolayısıyla özyönetim sürecini var eden bir etki yaratmıştır. Özyönetime geçiş sonrası Diren Kazova adı altında kooperatifleşme aşamasında, avukatlarla ortak yönetim tarzından rahatsızlık duymaya başlayarak ayrılan bir Özgür Kazova işçisi; bu etkiyi tüm anlaşmazlıklara rağmen belirtmiştir: “Gene kızmıyorum, valla kızmıyorum. Niye? Belki onlardan biz o gücü almasaydık, belki de hiçbir şey olmayacaktı. Sekiz aya zaten kimseye laf söyletmem, ilk sekiz ay” (ÖK).

Yasal mercilere 40 kişi giden işçiler, önerilen avukatla görüşmeye ise 18 kişi gitmişlerdir. Direniş ve mücadele yüzünü gösterince sayı azalmaya başlamıştır. İlerleyen dönemlerde bu sayının daha da azalacağı görülecektir. Görüşülen avukatın hukuki mücadelenin yanı sıra işvereni “teşhir etme” yönünde eylemler yapmaları gerektiğini ve bu şekilde çalıştıklarını söylemesi sonrası görüşmenin akşamında sadece üç işçi, hakları ödenmeden işten çıkartılmış Hey Tekstil işçilerinin Taksim’deki rutin eylemlerine katılmıştır: “Hey Tekstil o zaman 347. günündeydi. 25-30 kişi vardılar, belki de 40 kişi. Onların arkasına gectik destek amaçlı. Biz de bağırarak, çağırdık. Baktık güzel, yani bu gibi insanlar orada teşhir edilebilir. Karar verdik, paramız yok, bir sürü borcumuz var, maaş almamışız. Çuvallarla Kazova İşçileri yazıp 27 Şubat 2013’te ilk eylemimizi yaptık Hey Tekstil’in arkasında” (ÖK). Hem hukuki mücadelenin işçiler için edilgen yanını ortadan kaldırması ve işçileri eylem içinde etkin konuma taşıması bakımından hem de diğer direnişçi işçilerle temas kurarak toplumda ayrı bir sınıf olma bilincini kazandırmaya başlaması bakımından bu ilk eylemin direnişten özyönetime giden yolda önemli bir dönüm noktası olduğu düşünülebilir.

Taksim’de yürüyüş, Şişli’de camiden fabrikaya yürüyüş ve avukatların adresini buldukları işverenin evine yürüyüş eylem programı olarak belirlenmiştir. Ancak her eyleme aynı sayıda işçi katılmamıştır: “Taksim’de üç veya dört kişiydik. Yani hiç böyle bir kadro yoktu. Ama patronun evine gidiyoruz dedik mi 40 kişi oluyorduk. Şişli Camii’de toplanıp fabrikaya yürüyeceğiz dedik mi 20-25 kişi” (ÖK). Eylemlere katılan-katılmayan işçilerde ön plana çıkan duygu ise korku ve çekingenlik olmuştur: “Slogan atmasını bile bilmeyen insanlar yani utanıyoruz insanlar rahatsız olacak sesimizden insanlar, hani biz hakkımızı istiyoruz ama bir yandan da insanlar nasıl olacak insanların tepkisi ne olacak korkuyoruz yani” (DK). Bu “teşhir” eylemleri devam ederken fabrikanın boşaltıldığı haberinin gelmesi Kazova işçilerinin direnişini bir üst seviyeye taşıyacak çadır eyleminin başlamasına yol açacaktır. Fabrikanın boşaltılması işini ise direnişe katılmayan eski çalışma arkadaşlarının yapması Türkiye’de işçi sınıfının durumunu gösteren örneklerden biri olmaktadır:

“Bizim patron anahtar verip hafta içi bizim oraya gitmediğimiz günlerde baş-

lamış fabrikayı boşaltmaya. (...) Biz gittiğimizde tır mır yoktu, sonra dedik ki ne yapalım, ne edelim, dedik ki burayı bırakamayız çünkü burdan her gittiğimiz gün buranın boş kaldığı her gün bir risk. Bunlar geliyor burdan parçaları, makineleri alıyorlar yani. Sonra çadır kararı aldık” (ÖK).

Çadır eylemi ise işçilerin katılımının daha da azaldığı, beş-altı işçinin katıldığı, 72 gün süren ve gündüzleri kadın işçilerin, geceleri ise erkek işçilerin nöbet tuttuğu bir düzene sahip olmuştur. Çadır konusunda işçilere dışarıdan yardım eksik olmamıştır, dayanışma yine direnişe katkı yapmıştır: “Yağmur çamur oldu o zamanlar, kış zamanıydı. Biz böyle bir branda germiştik, sonra bizim bir Feyyaz abimiz var sanatçı dostlardan o geldi, o da mimarlık işi onun, eski kalıntı parçalarla oraya bize güzel bir kafeterya gibi yaptı. Önceden bunlar ne yapıyor diyen işçi arkadaşlar artık oturup sohbet etmeye başladık. İçeri biz camdan girmiştik, tesisat çektik dışarı elektrik, çaymatığımız oldu” (ÖK). 2013 Nisan ayının sonunda başlayan çadır eylemi bir ay sonra gerçekleşen Gezi Parkı eylemlerine de rastgelmiştir. Çadır, polis şiddeti karşısında çaresiz kalan yurttaşların sığındıkları bir yer olurken, bir süre sonra da Gezi Parkı Direnişi kitlesi Kazova işçilerine omuz verecektir.

2013 Haziran ayı sonu geldiğinde ise direnişin o zamanki haliyle sonuç vermediği değerlendirmesini yapan işçiler fabrikaya girmeye karar vermişlerdir. Ancak bu eylem tam anlamıyla bir işgal düşüncesini barındırmamıştır, sadece işverenin ilgisini çekme amaçlı yapılmıştır. İşveren bu durum karşısında işçilerle tekrar temasa geçmiş ancak sunduğu teklifi işçiler bir oyalama aracı olarak görerek makineleri taşıma kararı almışlardır: “Esenyurt’ta bir depo tuttuk, ertesi gün altı kamyon geldi, üçünü doldurduk, dördüncüyü doldururken polis geldi. İşte şöyledir böyledir, o gitti, sivil polis geldi, o gitti terörle mücadele geldi, ondan sonra savcılık araya girdi. Baktık bunu bize vermiyorlar, ama şey oldu, tekrar içeri alacağız makineleri, biz gene içeride kalacağız, o anlaşma şartıyla biz içeri geçtik” (ÖK). Bu anlaşmayla aslında fabrika işgali de başlamış oluyordu. Planlı ve bilinçli bir hareketle değil, mevcut durumun yol açtığı bir gelişmeyle işgal başlamıştır ve bu işgalin başlamasında bir faktör daha yer almıştır: “[Kazova Fabrikası’nın binasını satın alan kişi] o en başta içeri girdiğimiz zaman savcılığa bu arkadaşlar benim misafirimdir, istedikleri kadar kalabilirler dediği zaman bizi orada bıraktılar. Yoksa operasyon yapıyordu çevik kuvvet, bir otobüs çevik kuvvet vardı. O adamın benim misafirimdir demesine hepsi gitti” (ÖK). Kazova deneyimiyle ilgili tesadüfler zinciri derken kastedilen bu gibi kritik durumlar olmaktadır. Kazova deneyiminin başarıya ulaşmasında direnişçi işçilerin azim ve kararlılıkları en ön plandadır ve dayanışma gösteren kurumlarla kişilerin katkıları ortadadır. Ancak bu gibi tesadüflerin Kazova deneyiminin yolunu çizen etkiler yarattığı da bir gerçek olmaktadır.

Fabrika işgalinde ilk özyönetim pratiği

Yürüyüş eylemiyle başlayan direniş; çadır eylemiyle bir üst aşamaya evrilmiş, fabrika işgaliyle ise gelecekte direnişçi Kazova işçilerinin hayatını değiştirecek bir noktaya ulaşmıştır. Ancak ilk zamanlar sayının azlığı nedeniyle hem çadır eylemini hem işgal eylemini sürdürmek kolay olmamıştır: *“Geçtik ama dışarıda çadır vardı, zaten az kişiydik, bir de içerisi var şimdi, nasıl olacak?!”* (ÖK). Bu belirsizlik, yeniden işçilerin lehine bir tesadüfün ortaya çıkışıyla bozulmuştur ve bu gelişmeyle Kazova Direnişi, Türkiye işçi sınıfı tarihinde özel bir yere sahip olma olanağına kavuşmuştur. Fabrika içinde dolaşan işçilerin bir gün tamamlanmamış kazakları farketmeleriyle işgal içinde üretim yapma ve örtük olarak özyönetim düşüncesi ilk kez Kazova işçilerinin aklına düşmüştür: *“İçeride nöbette olan arkadaşlar yukarı aşağı gezmeye başlayınca en üst katta kazak bulmuşlar. Kazak da nasıl kazak, yakası yok, kolu dikilmemiş ama parçaları var. İşte bunları biz yaptırsak acaba satabilir miyiz?”* (ÖK). Ancak işçileri üretime başlama konusunda tereddütte bırakan iki sorun vardır. İlk olarak, kalan makineler tahrip edilmiştir ve tamir için para gerekmektedir. İkinci olarak ise, kazakların nasıl ve kime satılacağı konusu işçileri düşündürmektedir. Direnişin özyönetimle güçleneceği ve geleceğe sağlam bir temelle uzanacağı bu aşamada, dayanışma ilişkileri bir kez daha rol oynamıştır. Gezi Parkı Direnişi sonlansa bile, direnişte kurulan mahalle/semte forumları etkinliğini o sıralar devam ettirmektedir ve Kazova işçileri ihtiyaç duydukları desteği bu forumlardan bulmuşlardır: *“O zamanlar forumlardan yardım, yani konuştuk, baktık forumlar olumlu karşıladı. Biz, kimse gitmeden, her forum kendi forumunda kazak sattı. Baktık ki iyi para kazanmaya başladık, her hafta bir makineyi tamir ediyorduk. Motor, iğne, elektronik bilmem ne, bir ayda üç makineyi faaliyete geçirdik. Sonra bu Gezi’den sonra oluşan forumlar bize ziyarete geliyorlardı”* (ÖK).

Yavaş yavaş patronsuz üretimin ve özyönetimin altyapısı oluşurken; Latin Amerika’daki özyönetim süreçleri üzerine yayınladığı kitap ve belgeselleri olan Metin Yeğin’in Kazova işçilerini ziyareti sonrası onun önerisiyle fabrika önünde 2013 Eylül ayı sonunda yapılan defile, direnişi ve patronsuz üretimi medya aracılığıyla topluma duyurmada önemli bir işlev görmüştür: *“Sonra bizim Metin Yeğin abi var, o işte İspanya’ya gitmeden bir uğradı bize, çocuklar bir şey yapalım mı, istiyor musunuz falan. Biz de o zaman abi bizi hep sol gazeteler, sol kanallar çekiyor, bu patronun tanıdıkları bu kanalları izlemiyor, bu gazeteleri okumuyor. Bu fazla rezil olmadı yani. Bizim bütün kanallara çıkmamız lazım. Dedi ki ben bir düşüneyim, ertesi gün şey dedi, defile yapalım fabrikanın önünde. Çok güzel bir defile yaptılar. Tüm sanatçı arkadaşlarını da getirmiş, çok güzel geçti, bütün kanallar da verdi”* (ÖK). Yine o günlerde Metin Yeğin’in yön-

lendirmesiyle ve avukatların çekincelerine rağmen işçilerin ısrarıyla makineler haczedilmiştir. Haciz işlemine işverenin itirazının olmamasıyla işçiler makinelerin geçici olarak sahibi olmuşlardır. Tamir ettirdikleri makinelerin geçici de olsa sahibi olmaları ve kazak satışlarının devam etmesiyle birlikte işçiler taşınma kararı almışlardır: “Dedik ki kazandığımız parayı makinelerin tamiri için harcadık, ondan sonra şimdiki kazanacaklarımız da yedek olsun, kenarda dursun, taşınırken bir dükkan tutarken verelim diye. (...) O arada binayı bizim patrondan alan adam aradı. O bizi davet etti çaya. (...) Dedik ki bu kadar idare ettin, üç ay daha idare et yılbaşına kadar, ondan sonra dedik helalleşip herkes yoluna gitsin” (ÖK). Bu görüşmenin ardından, geçim sıkıntılarını bile ikinci sıraya koyup önceliği makinelerin tamiri ve taşınma işlerine veren direnişçi işçiler; üç ay daha beklemek istemeyen yeni bina sahibinin de yardımıyla atölye ve mağaza olarak kullanacakları biri Kağıthane’de, diğeri de yine Şişli’de bulunan yeni yerlerine geçmişlerdir. 2013 Ekim ayı sonunda gerçekleşen taşınma işlemiyle birlikte fabrika işgali de son bulmuştur ve Kazova Direnişi artık bir bakıma Kazova işçi özyönetimi olarak yoluna devam edeceği aşamaya gelmiştir.

Kazova işçilerinin kooperatifleşme kararına geçmeden önce Türkiye sendikal hareketi açısından ilginç bir durumu vurgulamak gerekmektedir. Buraya kadar yer verilen dayanışma ve destek örneklerine ek olarak sendikalar arasından ise sadece DİSK¹³’e bağlı Nakliyat-İş Sendikası¹⁴ Kazova Direnişi’ne yakın ilgi göstermiştir: “O dönemde bir tek Nakliyat-İş, Ali Rıza abi [sendika genel başkanı] destekten ziyade bize o zamanlar eylemler yapıyorduk, eylemlerde sağ olsun toplabildikleri gün geliyorlardı bizim eylemlerimize denk geldikleri gün. Bir de fabrikayı, biz taşıma hakkı doğduğu zaman Kağıthane’de bir yer tutmuştuk, malları götürmek için o zaman bize bir araba, kamyonet akşama kadar belki yirmi tur attı yani” (ÖK).

2013 Ekim ayında Kağıthane’deki atölye, 2014 Ocak ayında ise Şişli’deki mağaza açılmıştır. Ancak bu durum, süreç içinde 12 kişi kalan işçiler için yeni sıkıntıların başlangıcı olmuştur: “Taşındık ne oldu?! Kağıthane’de fabrikamız oldu, Şişli’de mağazamız oldu. Oldu ama bize aşağı üç buçuk, yukarı iki buçuk, altı bin lira da kiramız oldu, masrafı bilmem ne” (ÖK).

Kooperatifleşme kararı ve ayrılık süreci

Mali sorunlar doğal olarak devam ederken, bunların nasıl çözüleceği konusu direnişçi işçilerin birliğinin geleceği açısından başka bir sorunu yarat-

¹³ Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

¹⁴ Türkiye Devrimci Kara, Hava, Demiryolu Taşımacılığı İşçileri Sendikası.

maya başlamıştır. Sorunların çözümüne yönelik yöntem farklılıkları Kazova işçi özyönetiminde kendini göstermiştir: *“Hollanda forumla Skype görüşmesi yapmıştım. Oradakiler sormuştu, bir şeyler yapmak istiyor buradaki insanlar, ne yap-sınlar dediler. Dedim ki kesinlikle biz bir şey istemiyoruz, ne yapabilirsiniz, birer tane kazak kaç tane on beş tane kazak yani on beş kişi, biz kazak satıp kazağın parasıyla dönmek istiyoruz. Biz yardımla istemiyoruz yani. Ama ne yapmışlar gece düzenlemişler, bak ben istemiyorum diyorum, ötekiler olabilir demiş, avukatlar öyle deyince bunlar da yemek düzenlemiş”* (ÖK). İlerleyen dönemde Özgür Kazova adını alacak işçiler bu tarz çözüme karşıyken, Diren Kazova işçileri bu gibi dayanışma organizasyonlarını geri çevirmemişlerdir. Örnek olarak, Diren Kazova işçileri ellerinde olmayan koton makinelerini avukatların düzenledikleri bir dayanışma organizasyonu ile elde etmişlerdir: *“Koton-ları zaten kooperatif olunca dışardaki arkadaşlar almıştı. Kazova işçileri olarak biz robotları getirdik ve çalışarak bu [elektronik] makinaları aldık. Onları [koton makineleri] dışardaki ÇHD olsun, avukatlar bir gece yaptılar, oradan gelen paray-la işte iki tane koton aldılar”* (DK).

Gittikçe Kazova işçileri arasında ayrılık belirginleşmiştir. Bir kısım işçi avukatlarla daha yakın ilişki içindeyken, diğer işçiler bu ortak yönetim tarzından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Son olarak, özyönetime yasal bir kimlik kazandırmak ve bu yasal kimliğin özyönetime uygun eşitlikçi bir anlam taşıması için uzun zamandır hedeflenen kooperatifleşme aşamasında ayrılığın fitili ateşlenmiştir. 2014 Şubat ayında yapılan toplantı sonucu; Diren Kazova adı altında kooperatifleşme kararını onaylayan yedi işçi mağaza tarafında kalmıştır, diğer beş işçi ise atölye tarafına geçmiştir. Satışa hazır kazaklar ve birtakım malzemeler mağaza tarafında kalan işçilerde, makineler ise atölye tarafına geçen işçilerde kalmıştır. Ayrılık gerçekleşmiş gibi görünmesine rağmen aynı çatı altında kalma hali devam etmiştir ve bu durumun yol açtığı tartışmalar ilerleyen aylar içinde de durmamıştır. Makineler üzerinden dönen tartışma nedeniyle atölye tarafına geçen işçiler üretime başlamamıştır: *“Son aylık [yedinci ayın kirası] vardı, son kirayı [atölyenin] verecek-tim artık, dedik olmaz. Gittik mağazaya, masaya oturduk. Dedik son kira parası kaldı, bundan sonra yok. ‘Biz nasıl vereceğiz, biz burasının kirasını veremiyoruz’ dediler. (...) Biz orada ne güzel gidip çalışacaktık, hem kira ödenecekti hem yasal süreç tamamlanacaktı, belki de sonuçta biz [makinelere] alacaktık. Baktım ki bu iş olmayacak, dedim ki biz yarı açıyoruz orayı, zincirleri kıracağız, açacağız”* (ÖK). Aylar sonra atölyeyi açıp üretime başlamayı hedefleyen işçiler atölye-nin satılması üzerine birkaç tanıdıktan aldıkları işleri bitirerek taşınmaları için yeterli olmasa da belli bir gelir elde etmişlerdir. Taşıyıcılara borçlanarak makineleri Ramî’de kiraladıkları yeni atölyeye getirmişlerdir.

Mağaza tarafında kalan işçiler ise avukatların desteğiyle Diren Kazova

olarak kooperatifleşmeyi gerçekleştirmişlerdir. 2015 yılında Şişli'deki mağazadan yeni atölyelerini kurdukları Bayrampaşa'ya taşınmışlardır. Yasal olarak kooperatifleşmeyle ve yeni atölyenin kurulmasıyla, Türkiye tarihindeki ilk işçi kooperatifi Diren Kazova Kooperatifi adıyla faaliyete geçmiştir.

Kazova işçi özyönetimi: Diren Kazova ve Özgür Kazova

2015 Ocak ayında direnişin en somut kazanımlarından biri gerçekleşmiştir ve makineler yasal olarak direnişçi işçilerin eline geçmiştir. Önceden bahsedildiği gibi mahkeme sürecinde; sonradan Özgür Kazova tarafında yer alan bir işçi, hacizli makineler için yedimin olarak atanmıştır ve bu yediminlik sayesinde makineler geçici olarak işçilerin elinde kalmıştır. Yeni yerlerine taşındıktan sonra Özgür Kazova işçileri bir yandan ilk iş olarak hukuki süreçle de ayrı olarak ilgilenmeye başlamışlardır: *“Biz dışarıdan destek almaya başladık avukatlardan sonra. Bizim zorumuzla satış günü aldık. (...) Mesela ertesi gün satış vardı, çağrı yaptık burada 200-300 kişi güzel bir eğlence yaptık, sabaha kadar burada [Rami'deki yeni atölyede] satışı bekledik”* (ÖK). Rami'ye taşındıktan sonra ayrılan bir Özgür Kazova işçisinin kıdem tazminatı alacağına karşılık makineler en sonunda işçilerin eline geçmiştir.

Direniş sürecinde direnişçi işçilerin sayısının eylem tarzına göre ve zaman ilerledikçe azaldığına daha önceden de değinilmiştir. Koşulların zorluğu bazı işçileri mücadeleden alıkoymuştur. Özgür Kazova tarafının Rami'ye taşındığı zaman yaşadığı durum örnek olarak verilebilir: *“Dükkana geldik, aşağıda beş-altı kamyon mal var alınacak, caraskal yok. Caraskal soruyoruz, dört milyar diyorlar. İçerinin bomboştur bu dükkan, tesisat çekilecek bunları aşağıdan getirmemiz lazım. On iki gün sonra kira verilecek, makine çalışmıyor, nasıl vereceğiz, taşıyıcıya borcumuz var. O arada bir fire daha verdik, bunları nasıl ödeyeceğiz, burada iş yok, güç yok diye o da korkudan kaçtı gitti. Kaldık dört kişi. Yavaş yavaş toparlandık”* (ÖK).

Makineler Özgür Kazova işçilerinin eline geçmiştir ancak hem makinelerin sahipliği için ödenmesi gereken bir bedel vardır hem de Diren Kazova işçileri makinelerin paylaşımını talep etmişlerdir: *“On gün içinde bizim avukatlar bir araştırdı, 27.000 lira para yatırmamız lazım, yok ticaret odası, yok maliye bakanlığı, yok belediye bilmem ne. Onu da biz Facebook'tan anons yapınca, millet ikişer üçer tane kazak aldı. Biz bir haftada 29.000 lira topladık. Sonra gittik bütün her şeyini hallettik. Üç gün sonra da memur verdi makineleri”* (ÖK). İnternet kullanımının ve özellikle sosyal iletişim ağı olarak Facebook'un tüm Kazova Direnişi süreci boyunca önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Direnişle ilgili bilgi paylaşımı, kritik zamanlarda yapılan dayanışma çağrıları, ürünlerin tanıtımı, iletişim bilgilerinin anlık güncellenmesi ve ürünlerin satışı için ya-

rarlanılan önemli bir araç olmuştur. Son yıllarda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin önemli bir özelliği olarak sunulan internetin ve sosyal iletişim ağlarının kullanımı konusu¹⁵ Kazova Direnişi örneğinde de kendisini göstermektedir.

Makinelerin paylaşımı ise Özgür Kazova işçileri tarafından yaşanan olaylardan dolayı haksızlık olarak; Diren Kazova işçileri tarafından ise adil olmadığı şeklinde değerlendirilmiştir: “Eski Kazova’dan kalan makineler, üç tane koton, iki robot onlarda [Özgür Kazova] kaldı. Biz sadece oradan robot aldık, koton almadık, biz oradan üç tane robot aldık. Üç tane ama ben yine söylüyorum, o gün adil bir paylaşım olmadığını söylemiştim. Diren Kazova’nın o zaman koton makineleri vardı, o arkadaşlar da çalışsın, o arkadaşlara da iş sahası olsun diye orada üç koton onlara bıraktık” (DK). Makinelerin paylaşımı sonrası artık direnişçi Kazova işçileri arasındaki ayrılık süreci de kesin olarak tamamlanmıştır.

Diren Kazova işçileri daha önceden bahsedildiği gibi koton makinelerine avukatların düzenledikleri dayanışma organizasyonu ile sahip olmuşlardır. 2016 yılında ise bir yatırım olarak elektronik makine satın almışlardır: “Koton makinede yaptığımız kazakları sattık, misal diyelim ki şu anda elimizde iki bin tane pamuk yapılmış, paketlenmiş malımız var, bunu otuz liradan sattığın zaman iyi bir para yapar. Misal diyelim ki her yıl yeni makineler çıkıyor, bugün kaç para elli lira işte o gün çıktığı zaman üç yüz liraydı. (...) O parayla [kazak satışları] biz dört tane makine aldık” (DK). Piyasaya göre eskimiş kabul edilen ve dolaşısıyla fiyatı düşmüş elektronik makinelere yatırım yaparak Diren Kazova Kooperatifi daha kaliteli ve seri üretim imkanına kavuşmuştur.

Kooperatifleşme patronsuz üretim başladıktan sonra direnişçi Kazova işçilerinin hedefi olmuştur ve bahsedildiği gibi Diren Kazova işçileri bu hedefi gerçekleştirmişlerdir. Özgür Kazova işçileri ise Ramî’deki atölyeye geçtikten sonra gerekli maddi duruma sahip olmadıkları için farklı bir yol seçmişlerdir: “Biz tamam kooperatif kurmak istiyoruz ama buraya geldiğimizde zaten borç harç içindeydik. Paramız yok, beş gün sonra kira vereceğiz, nasıl vereceğiz onu bilmiyoruz ama buraya da elektrik, su bağlatmamız lazım, muhattap arıyorlar kimsin. Biz o zaman kooperatifi bir araştırdık, 16.000-17.000 lira para lazım. O zaman biz muhasebeciye dedik ki, bize en çabuk, en masrafsız ne olur? Dediler ki şahıs şirketi olur. Biz de gittik şahıs şirketi açtık. Ama dedik ki bu arada biz bu kooperatif şeyini yaşarız staj görür gibi. Hep söylüyorum bunu, kooperatif olsa n’olur, şirket olsa n’olur, buradaki yaşayış tarzı önemli. Burada önce kira, elektrik, su, önce masraflar. Kimseye borcumuz olmadığını anlayınca ortaya kalan para üçe, beşe, kaç kişiye ona bölüyorduk yani” (ÖK). Yasal olarak kooperatif-

¹⁵ Manuel Castells, *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*, Cambridge: Polity Press, 2015, s. 226.

leşme gerçekleşmese bile benimsenen eşitlikçi ilkelere göre çalışma ortamı yaratılmıştır. Örneğin aynı şekilde eşitlikçi bir amaç taşıyan ve bu amaçla kooperatifleşen Diren Kazova işçileri ise zaman zaman gelir bölüşümünde farklılık olduğunu belirtmişlerdir: “Aslında öyle çünkü burada herkes eşit. (...) gelir gideri karşılamıyor çoğu zaman, çoğu aylar öyle oluyor ama burada mesela ihtiyaç işte, benim mesela dört çocuğum var vs. ona göre arkadaşlar konuşuyoruz. (...) dediğim gibi şu an ancak duruma göre ve kişiye göre” (DK). Bu örnekten görüldüğü gibi; kooperatifin varlığı, durum ve koşullar karşısında her zaman amaçlanan ilkelerin garantisi olmuyor. Ancak zaman zaman bu sapmalara rağmen özyönetim altında çalışmak işçiler için ortak bir güven kaynağı olmaktadır: “Bu gönüllü oluyor. Bana ayrımcılık yaptı, hak yiyor ya da işyerlerinde bu oluyor, rekabete giriyor. Hayır biz birbirimizi tanıyoruz, ihtiyacımızı görüyoruz, eksikimizi görüyoruz. En güzel şey burada ortak karar verip arkadaşımızı sahiplenip onu görebilmek, ha verebiliriz ya da alamayız o başka bir şey ama birbirimizi sahiplenmek güzel bir şey” (DK).

Her işletmede olduğu gibi özyönetimin sürdürülmesi için de işgücü, hammadde ve pazar olmazsa olmaz ihtiyaçlardır. Hammadde tedariği sorun olmamakla birlikte işgücü ve pazar sıkıntısı Kazova işçi özyönetimde görülmektedir. Hammadde konusu, eski fabrikadan kalanların yanı sıra yurtiçi ve yurtdışından alımlarla çözülmektedir: “Bir miktar bizim fabrikadan kalanlar var ama yeterli değil. Biraz araştırdık, İtalya’da bulduk, %100 ekolojik yün, oradan aldık” (ÖK) “Buradaki iplikçilere gidiyoruz, sipariş veriyoruz. Misal renk seçiyoruz ve ipliğin kalitesini söylüyoruz, ona göre siparişle ip getiriyoruz” (DK). Hammadde tedariği piyasadan sağlanırken, kaliteli üretim yapma amacı üzerine dikkatle eğinilen bir konu olmaktadır: “Biz bu ürünü yapıyoruz %100 pamuk (...) kazağın yıkamasını, dokumasını, hepsini koyduğumuz zaman bize 18 TL’ye geliyor misal, bunun ticari karını koyduğün zaman da biz bunu toptan 20 TL’ye satıyoruz. Bunu mesela şu an mağazalarda %100 pamuk ki bulunmuyor çoğu yerde %100 pamuk yoktur, işte 49-59 [TL fiyatı]. Biz buna diyoruz ki biz perakende sattığımız zaman tek 30 TL, %100 pamuk istediğin yere götür. Biz bunun her zaman arkasında duruyoruz, yaptığımız ürünün. Bunun maliyeti şu an 22-23 TL, doların yükselmesiyle belki 26 TL falan buluyor ama biz yine 30 TL’ye satıyoruz bunu çünkü neden? Biz insanlara ne söylemiştik en başta? Demıştik ki hem kaliteli hem de ucuz halkımıza” (DK). Eşitlikçi bölüşümün yanı sıra toplum yararına ucuz ve kaliteli üretim özyönetimin bir başka ana hedefi olmaktadır. Özgür Kazova’da ise kaliteli üretim konusunda değil ancak fiyatlar konusunda Diren Kazova’ya göre bir farklılık görülmektedir ve bu durum için işçiler farklı bir çözüm bulmuşlardır: “Mesela kırk beş milyon kilosuna İtalya’dan ip aldık. Dokuması, elektriği, suyu, kirası bilmem ne, altmışa, yetmişe geliyor bir kazak. (...) Biz kazağı altmış liraya indirdik diye sevinirken bu sefer de öğrenci arkadaşlar çıktı,

‘abi altmış lira da bizim için çok pahalı.’ E ne yapalım size penye yapalım. Bu sefer penyeye soyunduk. Penyede de hep kazak gibi en iyisi, en kalitelisi baktık, penyeye başladık. Sonra çanta yaparsanız çanta almak istiyoruz dediler, onu denedik onu da yaptık” (ÖK). Bu ürün çeşitliliği ayrıca Diren Kazova’da da görülmektedir: “Kazak dışında çanta, penye daha önce onları üretmiştik. Hırka yani panço, atkı, bere, bunları triko üzerine olanları düşünüyoruz” (DK).

İşgücü konusunda sorun, işçi eksiğinin yanında üretimde bazı “uzmanlık” gerektiren işlerde yaşanmaktadır. Diren Kazova işçileri bu sorunu bir dayanışma göstergesi olarak gönüllü katılımla, Özgür Kazova işçileri ise dışardan ücret karşılığı işgücüyle çözüme yoluna gitmiştir. Kazova Direnişi’nin başından itibaren görülen işçi sayısındaki düşüş özyönetime geçiş sonrası da sürmüştür. Son olarak Diren Kazova tarafı yedi işçiden dört işçiye; Özgür Kazova tarafı ise beş işçiden iki işçiye düşmüştür. Şahıs şirketi olarak devam eden Özgür Kazova’ya karşılık kooperatifleşen Diren Kazova’da resmi çalışan dört işçiyle beraber on bir kooperatif üyesi vardır: “[Diğer üyeler] gelip de ziyaret eden, bizimle orada beraber hareket eden, gelip de nöbet tutan arkadaşlarımız var içinde. Kazova sürecini tanıyan insanlar hepsi” (DK). Üretim organizasyonu olarak tam bir işçi kooperatifi görünümünde olan Diren Kazova, bir dayanışma göstergesi de olsa yönetim organizasyonu açısından bu görüntüyü vermemektedir. Ekonomik sıkıntılar ve bundan dolayı sayıca yeteri kadar büyüyememe, özellikle yönetim organizasyonu açısından işçi özyönetiminin henüz emekleme aşamasında olduğunu göstermektedir. Özgür Kazova’da ise bu durum daha farklı şekilde görülmektedir: “[İşçi arkadaşını kastederek] var ya patron, para vermeyen patron var” (ÖK). İronik şekilde ifade edilen durum; kişilik özelliği, liderlik ihtiyacı, tecrübe gibi herhangi bir nedenden dolayı, Özgür Kazova işçileri arasından bir işçinin “eşitler arasından” patron rolüne büründüğünü ve bu durumun diğer işçi arkadaşları tarafından benimsendiğini göstermektedir: “Tedbirlerin uygulanmasında buyurucu güçlerin belli bir asgari düzeyi kaçınılmaz olmasına rağmen, bazı örgütler onu mümkün olduğunca azaltmaya çalışabilirler. Bunun anlamı otorite sahibi kişilerin üyelerin kendisine verdiği otorite nedeniyle, sadece onların iradesine uygun davranmaya ve onlara hizmet etmeye zorunlu tutulmasıdır. Tüm üyelerin tek bir yerde toplanabildiği, birbirlerini tanıdıkları ve sosyal olarak eşit değerlendirildikleri küçük gruplarda bu yüksek derecede elde edilebilir.”¹⁶ Mevcut sosyo-ekonomik düzende yönetilmenin olağan sayıldığı düşünüldüğünde, alışkanlıkların bir anda silinmesinin zor ve uzun süreli olacağı normal karşılanmalıdır. Özyönetim süreci içinde bu örnekler, geçici ve demokratik içerikli olarak değerlendirilebilir.

¹⁶ Max Weber, *Ekonomi & Toplum*, Cilt: 1, İstanbul: Yarı Yayınları, 2012, s. 410.

Satışlar ve pazar bulma, Kazova işçi özyönetimini en zorlayan ve hatta varlığını tehdit eden önemli bir sorundur. Gezi Parkı forumlarının aktif oldukları dönemde, direnişin özyönetime dönüşmesindeki katkılarına daha önce değinilmiştir. Eylemlerin bittiği ve bir süre sonra forumların etkinliklerini kaybettiği zaman ise direnişçi Kazova işçileri piyasayla karşı karşıya kalmışlardır: “O süreci düşünüyorum, şimdi baktığın zaman çok farkediyor. O zaman sürekli etkinlikler vardı, çağrı yaptığın zaman kitleler çok geliyordu. Şimdi öyle bir şey yok, öyle bir heyecan. Tamam Kazova işçileri aynı heyecan içinde çalışıyorlar ama hani kitle olarak...” (DK). Piyasa seçeneği ise iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, bireysel tüketicilere yöneliktir; ikincisi ise sipariş üzerine ve fason çalışmadır. Diren Kazova işçileri kendi ürünlerini satmanın yanı sıra sipariş alımları da yapmaktadırlar: “Mesela sipariş istiyor adam bir model var, eline alıyor, geliyor, arkadaşlar bana bunu ne kadara yapabilirsiniz? Bin tane istiyorum ya da yüz tane. Başka yere gittiği zaman bana bundan elli tane yap dediği zaman olmuyor, yapmıyorlar yani. Biz onu şey yapmıyoruz, elli taneyse elli tane, yüz taneyse yüz tane, öyle bir problemimiz yok. (...) Biz bunu internette veya Facebook’ta paylaşıyoruz. Arkadaş arıyor işte bana on tane şu v yakasından, sıfır yakasından veya şu renkten, öyle” (DK). Özgür Kazova işçileri ise ürünlerini çeşitli kanallar kullanarak satmaya çalışmaktadırlar: “İnternette var, Gittigidiyor’da [şu anda good4rust.org], bizim Facebook var. Clandestino’da var, üç mağaza, Tasarım Bakkalı var, Komşu Kafe var, Nazım Hikmet’te bir ablamız var organik pazarda. Muaf’ta var barda, Ankara’da var bir kültür evinde, bir de Altüst barda. Böyle Fransa’ya, İngiltere’ye, Fransa’ya, İtalya’ya giden arkadaşlar buradan oraya götürüp getiriyorlar” (ÖK).

Kazova işçilerinin ortak bir hedefi de yurtdışıyla bağlantı kurmaktır. Özellikle pazar bulma sıkıntısıyla beraber bu hedef gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. Uluslararası dayanışma sadece Kazova işçilerinin bir düşüncesi olmamıştır, aynı zamanda yabancı kurumlarda da bu yönde bir istek vardır ancak kurumsal ilişki geliştirmede önemli sıkıntılar vardır: “Geliyorlar, ziyaret ediyorlar ama öyle kalıyor. Geçen İsviçre’den iki sendikacı arkadaş geldi mesela. Kazak da aldılar buradan, giymek için aldılar. Çok da güzel geçti. Ama sonra bir dönüş olmadı, mail adreslerimizi verdik. Almanya’dan geldiler, onlar aralarında konuşup ‘ne yapabiliriz’i. Hep şeydeyiz şu anda, ne yapabiliriz yani. (...) Gidiyoruz davet ediyorlar, satış, pazarda bize de yer ayırıyorlar. İspanya’da mesela o kooperatifler bir yer varmış. Oraya mesela ayda bir ortak ürün getiriyorlarmış oraya, bizim orada bile ürünümüz satılıyor, burdan oraya ürün bile gidiyor yani. Ulus abi [Özgür Kazova destekçisi] buradan oraya giderken pazara gidiyorum dedi, bizim standımızı kuruyor oraya, bizi herkes biliyor, varlığımızdan haberdarlar” (ÖK). Özgür Kazova için, uluslararası dayanışma konusunda istenilen ve beklenen gelişme olmadığı gibi Diren Kazova için de bu ilişki-

ler henüz başlangıç aşamasındadır: “Avrupa ve Latin Amerika’nın patronsuzlar kooperatif toplantısı vardı. Bizim hem vize hem bu ohal’den dolayı vize alamadık, geç kaldık (...) [BIOME/Vio.Me] sabun fabrikası var, oraya katılmıştık, oraya gitmiştik, Yunanistan oraya gitmiştik. Bir resmi dayanışma teklifi var ordan. Bir dil sorununuz var onu gidermeye çalışıyoruz, ne yapabiliriz, nasıl dayanaşabiliriz ama bir teklif var” (DK). Uluslararası dayanışma beklentisinin yanında çeşitli ulusal dayanışma etkinlikleri de görülmektedir. Özellikle Özgür Kazova işçilerinin isimlerinde kullandıkları “kolektif” kelimesi böyle bir dayanışma ilişkisini temsil etmektedir: “Komşu Kafe var, Kadın Mutfağı var, Muaf var, Son Gemi var, Kadın Kadına Mülteci Derneği var, birkaç tane daha ‘stk’ var ve bunlarla biz görüşüyoruz, toplantılar yapıyoruz, kermeslerde buluşuyoruz. Hepimiz birbirimizin bütün dertlerini biliyoruz, bu yüzden kolektif ama aramızda yasal prosedür yok. Birbirimize paslaşıyoruz, biz çantada elimizden gelirse yardım ediyoruz, onlar bize trikoda elinden gelen bir şey olursa yardım ediyor” (ÖK).

Ancak her girişime rağmen Kazova işçileri gönülsüz de olsa fason çalışma seçeneğini değerlendirmek zorunda kalmaktadırlar. Gönülsüz olmanın nedeni direnişi özyönetime dönüştürmüş işçilerin tüm mücadelelerini kapitalizme teslim etme tahlikesi nedeniyledir. Ancak bir yandan geçim derdi bir yandan yönettikleri işletmelerin geleceği açısından başvurulmuş bir seçenek olmaktadır: “Biz mesela şimdi fason çalışmak istemiyoruz. Çünkü fason sıkıntı. Nasıl sıkıntı? Hakkını vermiyorlar, sömürüyorlar, bunu tüccarlar yiyor. Ama şimdi diyoruz ki mesela bu makine duruyor. Niye duruyor? Çünkü bir sürü mal yapmışız. Şimdi eğer ben yaptığım malı mağazalarda satsam o zaman gerek yok. Ama oradan para dönmeyince, bunlar boş yatınca batıyor işte bize bunlar şimdi. Gözü-müze batıyor. Diyorsun bari çalışayım, elektrik çıksın, kira çıksın” (ÖK). Diren Kazova işçileri de fason çalışma konusunda aynı düşünceleri paylaşırken, bir yandan da fason iş bulma konusunda sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir: “Fason çalışmak da bir yerde sadece gününü kurtarmak, kendi hedeflerinden tamamen uzaklaşmak. Sadece günü geçirmek için en azından belki böyle düşünülebilir, diyelim ki şu anda elimizde yeterince stokumuz var ama boş durmamak ve ay başı geldiği zaman maaşlar, elektrik, kira, hiçbir şey durmuyor, devam ediyor. İnsanlar da bize pek bir fason vermekte sıcak bakmıyor, konuşuyoruz insanlar bile tedirgin yani hani bize fason vermek yok yani” (DK). Bir yandan piyasaya tabi olmanın işçiler için yarattığı ikilem diğer yandan düzen dışı bir eğilim olmanın düzen içi aktörler için yarattığı kaygı aynı anda söz konusu olmaktadır. Ancak konu itibarıyla, direnişçi işçiler tarafından bakıldığında, kapitalizmin hareket yasaları sürekli şekilde işçilerin iradesine karşı bir baskı unsuru olarak kendini göstermektedir: “Gerçekte, bir ekonomik kararlar dizisi tek tek fabrika düzeyinde etkili bir şekilde alınamaz. ‘Özyönetimci işçilerin’ böyle kararlar almak için ‘özgür’ olduğunu söylemek gerçeğin yarısını gizlemek olur; kararları pazar

tarafından hızla 'düzeltilir' ve işçilerin amaçladıklarının tam tersi bir sonuca sahip olabilir."¹⁷

Patronsuz üretim üzerine

Türkiye'deki sınıf hareketinin zayıflığı ve genel ilgisizliği nedeniyle sınıfsal dayanışmadan ve Gezi Parkı Direnişi'yle başlayan eylemlerin sonlanmasıyla toplumsal dayanışmadan yoksun kalan direnişçi Kazova işçileri için özyönetim süreci buraya kadar verilen örneklerden anlaşılacağı gibi yıpratıcı ve zorlayıcıdır. Tüm bu sorunlara karşın özyönetim, işçilerin hayatında özgürleşme ve bilinçlenme yolunda büyük bir değişiklik anlamına gelmiştir: "Bazı patronlar işçilere şey baskısı yapıyor, biz olmazsak siz hiçsiniz. Mesela ben elektrik fabrikasında çalıştım. Adam sürekli toplantı yapıyor, ben paramı bankaya da koyar, faizini de şey yaparım, kapatır giderim hayatımı yine sürdürürüm diyor. İşsiz kalan sen olursun, ben olmasam sen hiçsin diyor aslında bize. Özgüvenimizi kaybediyorduk. Biz aslında buradaki amacımız, işçiler her şeyi var ediyor, evet sen yoksun biz varız ve biz yine yapıyoruz. Mutluyum yani, orada [eski işyerinde] bunalıyorduk. Ona [patrona] rağmen yine varız, yani şu atölyede bir kazağın şeklini, şemalini çiziyoruz, dokuyoruz, dikiyoruz yani sattırmak için uğraşıyoruz. Geziyoruz, tozuyoruz kazağımızı alıp, neler öğreniyoruz.." (DK). Kazova işçileri yaptıklarıyla patronsuz üretimin mümkün olduğunu büyük bir özgüvenle göstermektedirler. Ancak sadece üretimin patronsuz yapılabileceğini değil, değişen mülkiyet ilişkileriyle çalışma ilişkilerinin de dönüşeceğini ve özgür bir çalışma ortamının yaratılacağını kanıtlamaktadırlar.

Değişen çalışma ilişkileriyle özellikle üç ana noktada -disiplin, işbölümü ve yabancılaşma- radikal dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir. Kazova işçilerinin eski iş deneyimleri kendilerini rencide eden örnekleri de taşımaktadır. İşçilerden yüksek "verim" alma ve bu sayede kârını arttırma amacı taşıyan kapitalist işletmede yürütülen disiplinin işçi dostu olduğunu söylemek zordur: "Mesela geç kaldın, içine bir sıkıntı basıyor. Gideceğim bir şey söyleyecek bana, bir kelime seni çok etkileyebilir insanların içinde. On altı yıl Kazova'da çalıştım ve hep disiplinli bir ortamda çalıştığım için dışarı çıktığım zaman da iki dakika bile geç kaldığım zaman kendimi suçluymuş gibi hissediyordum. İzin istiyorsun, diyorsun ki çocuğum hasta ya da ihtiyacım var kendimi iyi hissetmiyorum yani bugün çalışmak istemiyorum. Öyle bir şansın, öyle bir lüksün yok özel sektörde ya da patronlu yerde" (DK). İşçinin harcadığı her zamanın üretimde bir değer yaratma amacı taşıdığı kapitalist işletmede geç kalmak veya izin almak kapitalist

¹⁷ Ernest Mandel, "Workers' Control and Workers' Councils", 1973, <https://www.marxists.org/archive/mandel/1973/xx/wcwc.html> Erişim tarihi: 09.12.2017

“kâr”ın kaynağı olarak işçinin işgücünün o gün veya o zaman diliminde kullanılmaması anlamına gelmektedir: “Her metanın değerinin, üzerinde harcanan ve kendisinde maddeleşen emek miktarıyla, üretimi için belli toplumsal koşullar altında gerekli emek-zamanı ile belirlendiğini biliyoruz. (...) kapitalist (...) işçinin bir an bile boş kalmamasına, gerekli özeni gösterir. Emek-gücünün kullanılmasını belirli bir dönem için satınalmıştır ve bu hakkını kullanmada kararludur. Soyulmaya hiç niyeti yoktur.”¹⁸ Kazova işçi özyönetiminde ise işçiler zorunlu durumlarda diğer çalışma arkadaşlarına danışarak ve onların onayını alarak bu tarz durumların üstesinden gelmektedirler. Ancak bu demek değildir ki işçiler işlerini savsaklamaktadır ve belli bir çalışma disiplini özyönetimde olmamaktadır: “Yine Kazova’da çalıştığım gibi çalışmaya çalışıyorum kesinlikle her zaman elimden ne geliyorsa (...) ve bir de hani kendi işinmiş ya hani işte diyor patronsuz, patronsuzluk budur yani” (DK).

“Kendi işi olma” konusu değişen mülkiyet ilişkileriyle işçinin üretimde geldiği konumu da anlatmaktadır. Önceden kapitalist işletmede yapılan işle ve bu işin sonucunda ortaya çıkan ürünle ilişkisi sadece ay sonunda aldığı ücret dolayısıyla bir anlam taşıırken, artık özyönetimci işçi için başka bir anlam taşımaya başlamıştır çünkü iş ve ürün işçinin sahipliğindedir: “Yabancılaşma (...) üretim eylemi içinde, üretici etkinliğin kendi içinde de görünür. (...) İkincisi, emeğin, çalışma içindeki üretim eylemi ile ilişkisi. Bu ilişki, işçinin, kendine ilişkin olmayan yabancı etkinlik olarak kendi öz etkinliği ile ilişkisidir, edilginlik olan etkinlik, (...) işçinin kendine özgü fizik ve entelektüel enerjisi, onun, ona ilişkin olmayan, ondan bağımsız, onun kendisine karşı yöneltilmiş etkinlik. (...) İşçinin emek karşısındaki ilişkisi, kapitalistin, kendisine verilen ad ne olursa olsun, emeğin efendisinin ilişkisini oluşturur. Özel mülkiyet, demek ki yabancılaşmış emeğin, işçinin doğa ve kendi kendisi ile dışsal ilişkisinin ürünü, sonucu zorunlu vargısıdır.”¹⁹ Üretimin idaresinin işçiye geçtiği Kazova işçi özyönetiminde, değişen mülkiyet ilişkileriyle işçilerin işe kayıtsızlıklarının ortadan kalktığı ve bu bakımdan bu yeni durumun işçileri yabancılaşmayı aşma yönünde değişmeye zorladığı görülmektedir: “Bir atölyede çalışıyorsun, ay başı gelsin benim için önemli değil, ayın beşinden sonra ben paramı istiyorum ama burada öyle bir şey yok, burada sen hem çalışıyorsun, hem idare ediyorsun. (...) Stresini yaşıyorsun döndürebilecek miyim, iş alabilecek miyim? Belki hani orada o sorumluluğun yok, sadece maaşını düşünüyorsun” (DK). İş sahiplenme esas olarak üretici etkinliği sahiplenme anlamını taşımaktadır ve bunun sonucunda işçiler için artık çalışmanın sadece bir zorunluluk değil, bir zevk haline gelmesine yol açmaktadır: “Şimdi bağırın yok, çağırın yok, kafana göre yapıyorsun mesela.

¹⁸ Karl Marx, *Kapital*, Cilt:1, Ankara: Sol Yayınları, 2007, s. 188, 197.

¹⁹ Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, Ankara: Sol Yayınları, 2005, s. 143, 144, 150.

Eskiden sana liste veriyorlardı, illa bu kazağı yap diyorlardı. Şimdi bakıyorsun hoşuna gitmiyorsa yapmıyorsun. [Kazağa] daha dikkatli bakıyorsun, kazağı yaparken daha önem veriyorsun. Artık zevkle yapıyoruz bazı şeyleri” (ÖK). Üretici etkinliğin sahiplenilmesiyle birlikte üretici etkinliğin sonucu olarak ortaya çıkan ürün de artık işçilerin sahipliğinde olmaktadır. Kapitalist işletmede ise ürettiği ürün üzerinde ne hak sahibi ne söz sahibi olan işçi, yabancılaşmaya en derin şekilde maruz kalmaktadır: “İşçi, kendi emek ürünü karşısında, yabancı bir nesne karşısındaki ile aynı ilişki içindedir. (...) İşçinin kendi ürünü içinde yabancılaşması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş durumuna geldiği anlamına değil, ama emeğinin kendi dışında, ondan bağımsız, ona yabancı, ve onun karşısında özerk bir erk durumuna gelen bir varlık olarak varolduğu, ve nesneye çevirdiği yaşamın, hasım ve yabancı bir yaşam olarak, ona karşı çıktığı anlamına da gelir. (...) çalışması istemli değil, ama istemsizdir, zorlama çalışmadır. Öyleyse bir gereksinmenin karşılanması değil, ama sadece çalışma dışındaki gereksinmelerin bir karşılama aracıdır. (...) emeğin işçiye dışsal niteliği, onun işçinin kendi öz malı değil, ama bir başkasının malı olması, işçiye ilişkin olmaması, işçinin emekte (çalışmada) kendine değil, ama bir başkasına ilişkin olması olgusunda da görünür.”²⁰

Kazova işçi özyönetimde göze çarpan son değişim, işletme içi işbölümü konusundadır. Kapitalist işletmeden farklı olarak, üretimin ve yönetimin işçilerin kontrolü altında olmasının yanı sıra işler ve görevler arasında var olan sınırların tamamen ortadan kalkmasa bile silikleştiği yeni bir durum görülmektedir: “Mesela ben hayatımda ilk kez mal katlıyorum, paket yapıyorum yani ben hiç paket yapmamıştım ama demek ki neymiş çalışarak öğreniliyormuş ya da yapılyormuş. (...) Bugün bu iş var, makine açmadık. Bugün bunu katlamamız, kaldırmamız çünkü ortalıkta toz oluyor çünkü yıkamadan, ütuden geldi bu mal, bunu kaldıracacağız. Bugün burada çalıştım ama yarın makinede çalışırım ama başka bir yerde olsa ben makineyi kapatayım geleyim yok öyle bir şey” (DK). Kazova işçileri işlerin durumuna göre gereken organizasyonu yapmakta ve aynı zamanda bir öğrenme sürecinin de içinde yer almaktadırlar. Özyönetimin işçilere yüklediği yeni görevler ve sorumluluklar vardır; bunlar da işçilerin farklı yönlerden gelişip, işin tüm süreçlerine egemen olmasına imkân yaratmaktadır: “Tabii biz kompleciyiz! (...) Her şeyi öğrenmek...” (DK).

Sonuç yerine

Kazova Direnişi’nde tüm yaşananlar göz önüne alındığında; işçilerin el yordamıyla, bazı etkenlerin ve tesadüflerin etkisiyle, pratik içinde öğrenerek,

²⁰ A.g.e., s. 140, 141, 143.

bilgilenerik ve yaşayarak direnişini somut ve radikal bir aşamaya taşıdıkları görülmektedir. Başta bahsedildiği gibi bilinçli bir sınıf politikasının ürünü değil, çoğunlukla kendiliğinden gelişen bir işgal ve özyönetim hareketi olmuştur. Direnişini var eden, büyüten, güçlendiren kurumsal, bireysel, toplumsal dayanışma örnekleri görülse bile, bunlar da işgal ve özyönetim konusunda planlı bir politikanın yansımaları olmamıştır. İşçi sınıfı için, küçük bir işçi grubunun neler yapabileceğini göstermesi açısından değerli ve güncel bir örnek olmasına rağmen gereken ilgi sınıf örgütlerince gösterilmemiştir. Hatta ilginç durumlarla karşı karşıya kalınmıştır: “Telefon açıyorlar hem ziyaret etmek istiyoruz hem kazak almak istiyoruz babında. Mesela oturuyoruz, böyle konuşurken x bir sendikanın yöneticisiyim diyor, ama benimle öyle konuşmuyor yani sendika şeyiyle konuşmuyor bireysel. Mesela ben direnişinize ilgileniyorum, yaptığının iyi bir şey olduğunu düşünüyorum, destek amaçla geldim kazak almaya diyor, ama ne iş yaptınız sorusuna gelince de işte x bir sendikanın bilmem ne üyesiyim diyor. Öyle bir sendika olarak ziyarete gelmediler, birkaç tane öyle denk geldi” (ÖK).

Gezi Parkı Direnişini’nin sönümlenmesiyle toplumsal dayanışmadan yoksun kalan Kazova işçi özyönetimi başından itibaren sınıf örgütlerinin ilgisizliği nedeniyle ciddi bir sınıfsal dayanışmayla da karşılaşmamıştır. Bundan dolayı direniş sürecinde sayıca azalan Kazova işçileri zor şartlarda mücadelelerini sürdürmektedirler: “Bunun yalanı dolanı yok, mücadele sürdürükçe, uzun sürdürükçe, bunun dönüşümü iyi olmayınca, bir de Türkiye şartları, işte ekonomi, ev-aile problemleri, insanları başka şeyler düşünmeye sevk ediyor. (...) bir rahatlama, bir kazanım olmadığı için de bu problem yaratıyor. (...) Mücadele ruhu çok önemli, ne için mücadele ettiğin çok önemli, kafanda nasıl plan yaptığın çok önemli!” (ÖK). Ancak tüm bu olumsuz durumlara rağmen az sayıda Kazova işçisi, kapitalizmin neoliberal saldırısına cevap üretilebileceğini ve Türkiye’de sınıf mücadelesinin her zorluğa rağmen özveriyle devam ettiğini göstermektedir.